

Nieuwsbrief

Juli 2014

Kermisexpositie Stichting Kermis-Cultuur 2014

Van 18 juli tot en met 27 juli zal Stichting Kermis-Cultuur voor de dertiende keer een kermisexpositie organiseren in Tilburg. In het Paleis-Raadhuis bent u van harte welkom op onze kermisexpositie. Thema dit jaar is de Autoscooter maar er valt nog het nodige meer te zien. Of niet want u ziet geen hoofd bij de act de dame zonder hoofd die opgevoerd gaat worden. U ziet enkele fraaie miniatuurkermisessen waaronder die van de overleden modelbouwer Wim de Gruyl. Afgelopen weken hebben verschillende bestuursleden zich bezig gehouden met de opbouw van deze nostalgische miniatuurkermis. Bij de officiële opening wordt naast de Piet Maesprijs 2014 ook het boekje 'ker-miss' van Laurant Wijffels officieel gepresenteerd. Een boekje vol columns die Laurant Wijffels in de vele jaren kermisjournalistiek geschreven heeft over uiteenlopende onderwerpen. Bent u uitgelachten van de lachspiegels dan kunt u u hart ophalen bij de vele kermisfoto's die op meer als 70 fotopanelen te vinden zijn. Natuurlijk staan daarbij niet alleen autoscooters centraal maar ook vele andere foto's uit vroegere tijden. Op dit ogenblik is het nog spannend of het allemaal gaat lukken. Zal 'ker-miss' op tijd van de drukker zijn? Hoe ver zal Bert van Houten zijn met de bouw van de Spin en zal Nob Franken zijn miniatuurbootjesmolen gereed hebben? Het is nog even spannend maar we hebben er volop vertrouwen in dat we wederom in opdracht van gemeente Tilburg een prachtige kermisexpositie aan u kunnen presenteren. Van harte welkom! Entree gratis! En het klinkt cliché maar: Komt dat zien, komt dat meemaken in Tilburg! (foto onder: Piet Winkelmolen)

Blik op de kermis

Stichting Kermis Cultuur, BLIKt nu al vooruit op de aankomende Tilburgse Kermis. Op de kermis kent U vast wel bij het kijkvermaak "BLIK in de verte" of het behendigheidspel "BLIKken gooien"

Wij, Stichting Kermis Cultuur, gaan op de EXPO tijdens de Tilburgse Kermis 2014 een aantal "Amerikaanse" kermisblikken verkopen.

Graag hadden we het nog even ingeBLIKt willen houden maar het blik toch te zijn uitgelekt. Op vragen of we er apart konden houden hebben we "Nee" geantwoord. Na kort overleg hebben we toch besloten om een reserveerlijst te maken zodat we iedereen een kans kunnen geven een blik te kopen.

1 Blik met deksel (hoogte ca. 37 cm x doorsnede ca. 33 cm) kost slechts 5 Euro.

LET OP :

Er zijn slechts een beperkt aantal blikken beschikbaar OP = OP

Spelregels bij reserveren van een blik of blikken :

- * Vanaf Zaterdag 14 Juni 12.00 uur mag men reserveren.

(bestellingen voor deze datum & tijdstip nemen we niet in behandeling)

- * Bestellingen worden op volgorde van ontvangst in behandeling genomen.

- * U ontvangt van ons tzt een mail met daarop de bevestiging van de bestelling. Indien U helaas te laat bent, laten we dat ook weten.

- * Blik is / Blikken zijn tijdens de Tilburgse Kermis op de EXPO tegen contante betaling af te halen. Blikken zelf zullen niet op naam apart worden gezet.

- * Helaas is het voor ons niet mogelijk om elk blik te controleren op fouten en/of gebreken. In geval van grove fouten c.q. aanwijsbare oneffenheden is het mogelijk van Uw koop af te zien.

Reserveren :

Stuur vanaf Zaterdag 14 Juni 2014 12.00 uur een mail met Uw Naam en Woonplaats en het aantal gewenste blikken (á 5 Eur p/st)

naar : blikopdekermis@outlook.com

(Marc Schellekens)

Ontroerend !

1.

Secretaris Piet Winkelmolen van Stichting Kermis-Cultuur krijgt regelmatig reacties van mensen zijn Autopede-boek gekocht hebben. Deze is echter zowel bijzonder als ontroerend. Piet is er trots op !

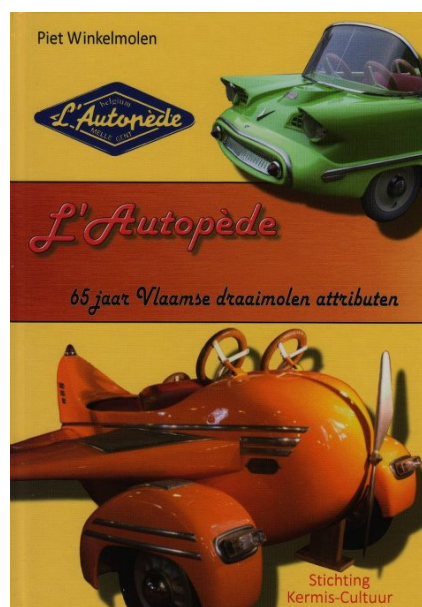
“Of het boek bevalen is? Mijn complimenten, u heeft een schitterend boek afgeleverd waar u met recht trots op mag zijn. Een genot om zowel te lezen als ook om gewoon door te bladeren en te genieten van de mooie afbeeldingen. Interessant om als lezer inzicht te krijgen in de historie van het bedrijf.

Leuke extra's zoals de lijst met afnemers van de attributen, ex-werknemers en de foto's van het atelier. Ben zelf ooit op goed geluk langsgereden maar ben toen niet verder gekomen dan de poort [De heer Bayens was toen (uitgedost met slaapmuts) reeds gereed om naar bed te gaan, heb hem zodoende alleen telefonisch gesproken].

Ik had het boek reeds lange tijd op mijn verlanglijst staan, maar heb het uiteindelijk pas besteld ter ere van de geboorte van mijn dochtertje Joy, daardoor heeft het voor mij een extra speciale betekenis. Zij is geboren met een schisis (lip/kaakspleet en open gehemelte) en heeft zodoende haar eerste 6 weken in het ziekenhuis moeten doorbrengen.

Die tijd lag het boek naast haar bedje waar het ook de aandacht van de verpleegkundigen trok. Inmiddels hebben alle verpleegkundigen, behandelende artsen, specialisten en chirurgen iets voor haar in het boek bijgeschreven. Het boek was het geld al dubbel en dik waard, nu is het voor ons onvervangbaar geworden!”

vriendelijk groetend, Donné Bodelier

Nieuw : Babyflug – Boy Boers

kermishistorie

Panopticum is de Griekse benaming voor een verzameling wassen beelden. Deze benaming werd vroeger ook veelvuldig gebruikt voor de wassenbeeldenmusea op kermissen en jaarmarkten. Ook de benaming "wassenbeeldenspel" werd vaak gebruikt. Reeds voor 1800 kon men hier kennismaken met diverse personen uit de geschiedenis die in was waren vereeuwigd. In principe was het een leerzame show, omdat het publiek dat vaak niet kon lezen en schrijven via de bonisseur bij de parade of tijdens een rondleiding binnen toch iets meekreeg over de vaderlandse geschiedenis of over buitenlandse vorsten en kerkleiders. Het gebeurde vrij regelmatig dat deze wassen beelden ook bewogen, er zat dan een of ander mechaniek in verwerkt. Vaak had het panopticum ook een anatomische afdeling waar het publiek door middel van opengewerkte torso's kon kennismaken met het menselijk lichaam. Deze afdeling werd lang niet altijd door iedereen bezocht en kinderen werden vaak snel langs de betreffende afdeling geloodst.

BEWEEGBARE WASSENBEELDEN.

De Ondergeteekenden bevelen zich bij aanhoudendheid in de gunst van het Kunstminnend Publiek, en getroffen door de menigvuldige bezoeken, zullen van hunne Kunst alles in het werk stellen, ten einde deze gunsten waardig te blijven. De verdere aanprijzing is overbodig. De Heeren Tijroler Zangers *Baldes* en *Hildebrant* zullen alles in het werk stellen, ten einde hunnen gevestigden roem te handhaven, en alle oogenblikken veranderingen van Zangstukken daarstellen.

In afwachting van talrijk bezoek hebben wij de eer te zijn:
Leeuwarden, den 20 Julij 1837.

GONTARD EN VALENTIN.

Voor de eerste maal op de Tilburgsche kermis.

W. CROMBACH'S
Historisch Plastieke Kunsttentoonstelling,
46/172 genaamd **Wassenbeeldenspel.**
ZONDER CONCURRENTIE.
STANDPLAATS HEUVEL.
PROGRAMMA:
150 **LEVENS GROOTE FIGUREN,**
waaronder uitmunten **Z. H. PAUS LEO XIII.**
Het geheele Vorstelijke Huis. Keizers en Koningen uit alle Landen.

HET ORAKEL DER XIX EEUW
De vrij in de lucht zwevende automaat, zijnde een hoofd, uit was gemodelleerd, dat door de werking der mechaniek zingt, lacht, fluit en verschillende talen spreekt. Eenig en alleen in deze Tentoonstelling te zien.

Zonder Concurrentie. Zonder Concurrentie.

Boven :

Leeuwarden 1837

Links :

Tilburg kermis 1891

kermishistorie

Veel van deze theaters werden geëxploiteerd door buitenlandse exploitanten die vaak een heel seizoen of een gedeelte daarvan door Nederland reisde. Vooral in de periode 1850-1900 waren deze ondernemingen in Nederland erg actief en verschillende namen zie je dan meerdere jaren achtereenvolgend terugkomen. Enkele bekende ondernemingen uit die periode waren onder andere Gontard en Valentin, W. Crombach, F. Düringer, W. Frohn, R. Geisler, O. Riedel, F. Welsch en C. Spork. Omstreeks 1900 kwamen daar nog enkele andere ondernemingen bij zoals bij voorbeeld J. Baumeister, W. Böhme en S.G. van Buuren uit Leiden. Veel is er over al deze reizende museums niet meer te achterhalen. Het programma dat zij brachten werd doorgaans via advertenties uitgebreid vermeld in de plaatselijke media. Slechts enkele details zijn bekend. Zo had William Böhme bij zijn panopticum een cilinderorgel staan, toen reeds voorzien van slagwerk en bekkens. Op het instrument, dat nog wel met de hand werd gedraaid stonden diverse bewegende beelden. Dit orgel speelde destijds veel muziek van de componisten Paul Lincke, Offenbach en Frans Lehar. Veel attributen stonden in glazen vitrines en er waren dingen bij waar het publiek eigenlijk liever niet naar keek om dat het eigenlijk te afschrikwekkend was.

Afbeelding links : Kermis Zierikzee 1881 , rechts : Schagen 1898

Op de KERMIS alhier,
GROOT NIEUW
AMERIKAANSCH MUSEUM,
 of het **KABINET der**
Magnetische Wassenbeelden,

Welke uitmunten door kunst en schoonheid, terwijl deze kunststukken op de Weener Tentoonstelling met den **EERSTEN PRIJS** werden bekroond. Het Museum bestaat uit meer dan

400 voorwerpen,
 waaraan Z. M. de Koning een eervolle vermelding heeft geschonken.

Onder deze verzameling treft men aan Don Carlos, infant van Spanje; de treurende Jonkvrouw; de bekende familie Bolleman, uit Wester-Emden; het ongelukkige huwelijk van Jonathan Wild; Constantijn en Bousarius, twee Grieksche partijgangers; Wilhelm, Keizer van Duitschland; Nobeling en Hödel, de twee sluipmoordenaars; het sterfbed van den ongelukkigen Eduard Millo; het Venetiaansche Kindervermaak; de Heremiet; de Godin der Liefde; Karel V; Lodewijk de IX; Francois Maximiliaan Robespierre; Z. H. Paus Pius IX; Lodewijk XVI; Marie Antoinette en meer andere beelden.

De Directeur noodigt het publiek beleefd tot een bezoek uit.

Standplaats: Havenplein over de Beurs.

C. SPORK.

KERMIS te SCHAGEN.
STANDPLAATS MARKTPLEIN.

Het groot en Wereldberoemd

Geissler's Panopticum of Wassenbeeldenspel.

600 Levensgrootte beweegbare Wassenbeelden, prachtig gecostumeerd; daaronder zullen bijzonder uitmunten: **GALERIJ VAN BEROEMDE PERSONEN**, als: Keizers, Koningen, Dichters, Kerkvorsten, Generaals, enz. enz.

Nieuw! **EMILE ZOLA en KAPITEIN DREYFUS,** **Nieuw!**
 bekend door het groot en sensationeel proces.

Bijzonder geschikt voor de jeugd: **Kindersprookjes**, als: Sneeuwwitje, Doornroosje, Aschepoester, Roodkapje, enz.

Groepen uit het leven, als: De levensmoeden, Slangenbezwearer, Graaf van Vlaanderen en zijn Dochter, enz. enz.

Kamer van Misdadigers, als: Moordenaars, Giftmengsters, Valsche Munten, Brandstichters, enz. enz.

Voor families met hun kinderen is een bezoek aan dit Panopticum ten zeerste aan te bevelen, daar alles netjes en fatsoenlijk is ingericht en niets voorkomt wat tegen de goede zeden is.

Entrée 15 ct.; Kinderen 10 ct.

Catalogus aan het Bureau verkrijgbaar.

In deze inrichting bestaat geen afzonderlijk kabinet, waarvoor nogmaals entree wordt betaald.

kermishistorie

Otto Riedels Panopticum Und Museum werd gebracht in een lange tent waarvan het front in een zevental vakken was verdeeld. Links een drietal vakken met de opening voor entree en het cilinderorgel. Dan een aantal dichte vakken met beschilderde tableaux en daarna er een open vak met de kassa. Boven deze kassa stond geschilderd: "Die letzte Azteken". Deze zaak moet een frontbreedte hebben gehad van ongeveer tweeëntwintig meter. Bij het betreden van deze tent stond men achter de rood pluche gordijnen gelijk tegenover een zielig uitziend vrouwtje en haar overleden echtgenoot. Het vrouwtje was een levend persoon, maar de echtgenoot was uitgevoerd in was. Beide personen bevonden zich op een ongeveer tachtig centimeter hoog podium. Het vrouwtje stond met haar armen over elkaar. Deze mensen waren iets bijzonders. Het publiek werd opmerkzaam gemaakt op het feit dat het hier ging om iets bijzonders in de schepping. Terwijl wij drieledige vingers hebben, hadden deze mensen tweeledige. Het voorhoofd liep schuin achterover in het verlengde van de neuslijn. Deze mensen werden destijds ook wel zogenaamde vogelmensen genoemd. Verder werd nog vermeld dat zij een bijzondere manier van lopen hadden. Het publiek kreeg verder te horen dat de echtgenoot was gemummificeerd, maar velen wisten niet dat dit bij de wet verboden was. Diverse bezoekers kregen medelijden met het vrouwtje en stopte haar soms wat geld toe. In het paradedeel van de tent stond bij Riedel een bewegende groep waaronder een dokter met patiënt. In deze beelden zat een mechaniek verborgen, waardoor de dokter af en toe over de patiënt boog die op zijn beurt met de ogen knipperde. Bij het panopticum van S.G. van Buuren, later J. van Buuren, was links in de controle de ingang met kassa.

Afbeelding links : Kermis Weert 1902, Rechtsboven : Salonwagen O Ridel, Rechtsonder : ansichtkaart Panopticum W. Böhme

Voor de eerste maal te Weert.
BAUMEISTER'S PANOPTICUM.
Standplaats KORENMARKT.
Achter de Stocmeiaroussel. In den Hoek.
 Plastische, rijk gecostumeerde, levens-groote, mechanische wasfiguren en groepen. — Als nieuwe figuren stippen wij aan: Koningin Victoria van Engeland, President Kruger, President Steyn, Generaal Joubert, Generaal Buller, Kapitein Dreyfus. Het bombardement en de innamen der 3 forten bij Takun in China door de verbonden land- en zeemacht, de slag bij Ladysmith, de vernieling van een pantsertrein door de Boeren, de tentoonstelling te Parijs in 1900, enz.
Nieuw! Nieuw! De ramp op Martinique.
 Het jammervolle en ijsingwekkend ongeluk op de Elbe bij Hamburg. Het stoomschip *Primus* door de sleepboot *Hansa* overvaren op den 20 Juli 1902. Meer dan 100 menschenlevens te betreuren.
Toegangsprijs: Volwassenen 15 ct., Kinderen 10 ct.
 Tot een talrijk bezoek noodigt uit: **J. VAN BAUMEISTER,**
 Directeur.

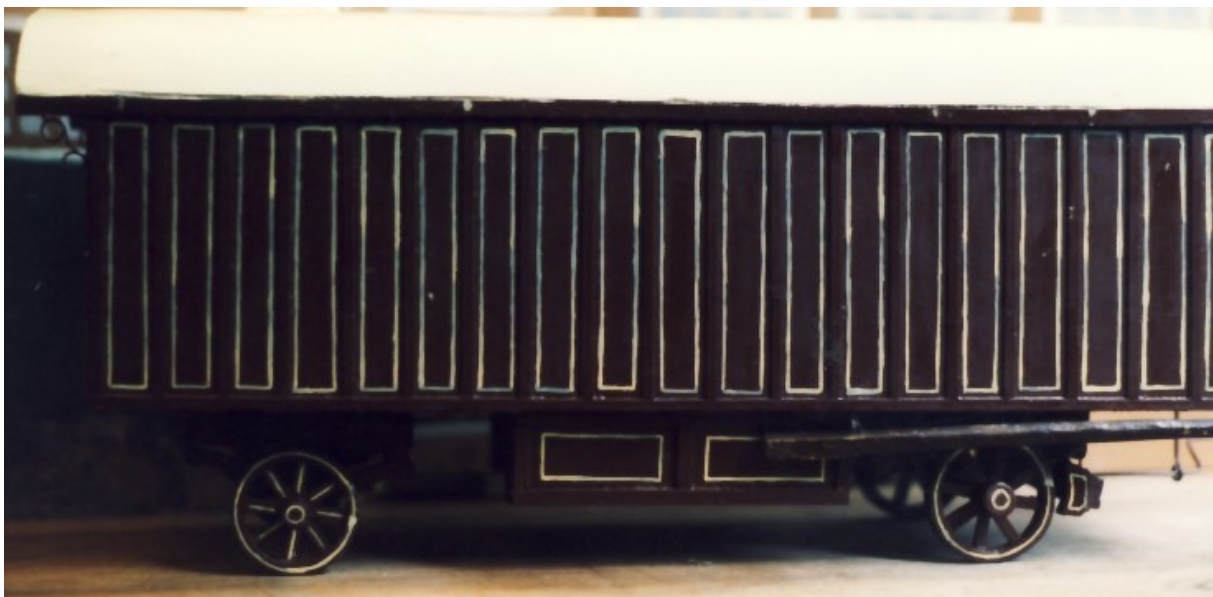

kermishistorie

Aan de andere kant stond een hijgende dame met blote voeten op een plank met spijkers. Om haar middel hing een gewicht van honderd pond. Diverse bloedsporen deden hier het ergste vrezen. Hier vlak bij zat nog een zigeunerin met hoofddoek die van links naar rechts over en stapeltje uitgespreide kaarten bewoog. De muziek werd bij deze zaak destijds verzorgd door een Gasparini orgel. Een van de dames van Buuren trouwde later met iemand uit de familie Tasselaar uit Tiel, destijds een bekende firma voor het leveren van tentzeilen. Deze dame heeft zich nog eens laten ontvallen dat zij voor geen goud in het donker tussen de beelden in de tent durfde. Begin 1900 nam het aantal reizende panopticons snel af en na verloop van tijd was er vrijwel geen een meer van over. De wassen beelden werden voortaan tentoongesteld in vaste gebouwen. Voor de beelden was dit beter, want er moesten tijdens het reizen nogal eens vingers of andere lichaamsdelen worden gelijmd. Ook in Nederland was toen al een wassenbeeldenmuseum. Dit was gevestigd in prachtig gebouw met marmeren trappen in de Amstelstraat te Amsterdam. Hier waren onder andere beelden te zien van Paul Kruger, Napoleon te paard, koningin Emma, Poincaré, koning Willem III en vele anderen. Ook stonden hier verschillende ademhalende of met de ogen knipperende wasfiguren. Omstreeks 1914 sloot dit museum zijn deuren wegens gebrek aan publieke belangstelling. In het gebouw werd later een bank gevestigd.

Foto : Pakwagen panopticum van Buuren.

kermishistorie

De beelden en attributen kwamen weer op de kermis terecht en wel bij Gerard Regter uit Edam, die eertijds met een hippodrome en cake walk reisde. Regter heeft nog vele jaren succesvol met zijn panopticum gereisd, maar hij was waarschijnlijk dan ook de enigste in Nederland die nog met een dergelijke zaak op de kermis stond. Toen Gerard Regter omstreeks 1930 stopte met de exploitatie heeft al het materiaal nog een tijdje op het Schuttersveld te Leiden gestaan, totdat alles werd overgenomen door H. Lahnstein-Verbruggen uit Amsterdam, die dit kijkwerk verder exploiteerde onder de naam "Groot Nederlands Panopticum". Ome Jan Visser, bekend van de zuurkramen werd destijds zijn compagnon. Hendrik Lahnstein reisde in eerste instantie met oefeningspelen, maar na de omschakeling naar het kijkwerk bleek al gauw dat dit een goede keus was. Het panopticum betekende alles voor hem en was daardoor altijd het onderwerp van gesprek. Lahnstein reisde ongeveer elf jaar met zijn zaak. Ook hier gooide de Tweede Wereldoorlog roet in het eten. In de bezettingstijd werd een groot gedeelte van de beelden tot klompen was omgesmolten. Dit betekende het definitieve einde van dit panopticum, want voor Lahnstein was toen de lol er af, want van zijn verzameling beelden was niet veel meer over. Samen met zijn vrouw ging hij daarna mee reizen met zoon Piet en schoondochter Bep die toen een schietsalon exploiteerden. Na de oorlog is nog geprobeerd de tent van het panopticum plus nog wat restanten van het interieur te verkopen. Niet bekend is of dit ooit nog is gelukt. Gelijk met Regter en Lahnstein hebben er nog enkele exploitanten voor korte tijd een panopticum geëxploiteerd, waaronder de firma's J. Groenteman uit Rotterdam en Koning-Wilson, laatstgenoemde in combinatie met Ferdinand Desmet. Ook Jan Visser is bij deze zaken nog compagnon geweest. Ook van deze panopticums is niets mee overgebleven. Foto onder : Pakwagen Groot Nederlands Panopticum van Lahnstein.

kermishistorie

Panopticum Gerard Regter

Foto : Mélusine, de Zeemeermin in het panopticum van Gerard Regter

kermishistorie

Linksboven : INSCHRIJVING J. Groenteman 1923.

Linksonder : Advertentie van het Groot Nederlands Panopticum van H. Lahnstein-Verbruggen in 1934.

Rechts : Paus Benedictus XV en Kardinaal Mercier in het panopticum van Gerard Regter.

Rotterdam 23 Oktober 1923
 Wed. de heer Burgemeester en Wethouders
 te Hilburg
 Ik ondergetekende J. Groenteman
 wenst een plaats te parken op de
 a + kermis met mijn panopticum
 op de heuvel groot 36 x 8 meter
 ook kan ik hem op 32 meter
 bouwen voor de somma 1800.
 Zegge althit honderd gulden.
 Hoogachtend
 J. Groenteman
 Kruisstraat 12
 Rotterdam

Voor de eerste maal hier ter stede!

NEDERL. PANOPTICUM

Vroeger Amstelstraat, Amsterdam,
 met zijn prachtige collectie groepen en rijk
 gecostumeerde wassen beelden w.o. te zien zijn

Het Vorstelijk huis vanaf Willem I t.m. Kon. Wilhelmina
 De Vredesconferentie, de Raad van tien der Geallieerden
 Z.H. Paus Benedictus
 Kardinaal Mercier van België
 De Keizer en Keizerin van Duitschland
 Generaal Hindenburg
 Sneeuwwitje met de 7 dwergen

Als laatste nieuwigheid:
Koning Albert van België op zijn catafalk
 Verder een groote collectie Mechanische Levensgroote Beelden
 De verminderingen en verwondingen uit de wereldoorlog 1914—1918

Verzuim vooral niet te zien het wereldwonder
DE TWEELINGZUSTERS EMILIZA
 Beide kinderen zijn met hun hoofdjes aan elkaar gegroeid,
 Het Panopticum is voor iedereen toegankelijk, ook
 voor kinderen.

Paris – Foire du Trone 2014 (vervolg)

Goud van oud

Royal Horse - Lapouméroulie

De Nieuwsbrief van Stichting Kermis-Cultuur gaat over de kermis van heden en verleden en de activiteiten van Stichting Kermis-Cultuur. Heeft u een nieuws voor de nieuwsbrief dan kunt u altijd contact met ons opnemen via e-mailadres

webmaster@kermisvantoen.eu

Deze nieuwsbrief is copyrighted.

Content in deze nieuwsbrief is met dank aan

Piet Winkelmolen, Hennie van Oers, Marc Schellekens, Donné Bodelier, archief Stichting Kermis-Cultuur Nederland www.kermiscultuur.nl en archief www.hullygully.nl - Godrie Spijkers

Eindredacteur : Drs. Godrie Spijkers